

Det börjar med en skylt man sett tusen gånger. Den gula triangeln i ett trapphus, blekt av årtionden av sol och regn, lika anonym som en gammal anslagstavla. Man passerar den utan att tänka, utan att ens riktigt se den. Den är en rest från en annan tid, en tid då hoten var tydliga och beredskapen konkret. Men i dag är det få som vet om skyddsrummet i deras hus faktiskt fungerar. Få som ens vet var det ligger. Det är en sorts kollektiv blindhet: vi har skyltar som pekar mot trygghet, men ingen aning om tryggheten finns kvar.

Sveriges skyddsrumsbestand byggdes till stor del under kalla kriget, en epok då civilt försvar var en självklar del av statens ansvar och skyddsrum lika mycket infrastruktur som vägar och vattenverk. Sedan dess har decennier av nedmontering följt. Det civila försvaret avvecklades parallellt med de statliga krisbolag som i sjukvårdssässen beskrevs som en förlorad kapacitet, och underhållet av skyddsrummen har varit minimalt. Myndigheten för samhällsskydd och beredskap visar i sina egna genomgångar återkommande stora brister i funktionsdugligheten: ventilation som inte fungerar, dörrar som inte sluter tätt, och en vattenförsörjning som är mer teoretisk än praktisk. Det är ett system som finns på papperet, men som i verkligheten är perforerat.

Samtidigt har hotbilden förändrats i grunden. Under kalla kriget var skyddsrummen dimensionerade för att stå emot stötvågor, splitter och radioaktivt nedfall. I dag är hoten mer diffusa: hybridkrigföring, samordnade cyberattacker mot kritisk infrastruktur, drönarhot och storskaliga desinformationskampanjer. Ett modernt skyddsrum fyller därför en bredare funktion. Det är inte bara en fysisk sköld mot artillerield, utan en fristad när elnätet kollapsar, när vattnet slutar rinna i kranarna och när de digitala kommunikationssystemen slås ut. När samhällets komplexa, digitalt sammanflätade kretslopp stannar av, är skyddsrummet den sista analoga bastionen. Men då krävs det att den analoga tekniken faktiskt är intakt.

Till detta kommer den demografiska klyftan. Befolkningen har ökat kraftigt sedan skyddsrummen byggdes, medan beståndet i stort sett stått stilla eller minskat genom rivningar och ombyggnationer. Täckningsgraden är dramatiskt sämre än den en gång var; de rum som en gång var tänkta att skydda en hel stadsdel räcker i dag till en bråkdel av de boende. Det är en sorts demografisk erosion: infrastrukturen står kvar, men den har inte följt med samhällets tillväxt. När man kombinerar detta med den djupt rotade okunskapen hos allmänheten — få vet var närmaste skyddsrum finns, och ännu färre vet hur slussar, torrklosetter eller ventilationssystem handhas — uppstår en dubbel sårbarhet. Ett skyddsrum som ingen vet hur man öppnar eller använder är i praktiken inte ett skyddsrum alls.

Kontrasten mot Finland är slående. Där betraktas skyddsrummen fortfarande som en självklar och integrerad del av samhällsbygget. Många finska skyddsrum har dubbel funktion i fredstid — idrottshallar, parkeringsgarage, förråd — vilket

gör att de ständigt hålls under uppsikt, ventileras och underhålls. Samtidigt hålls den mentala beredskapen levande genom kontinuerlig information och övning. Det är en kultur där skyddsrummet inte är en relik, utan en del av vardagen.

Den digitala sårbarheten förstärker bilden ytterligare. Larmsystemet, "Hesa Fredrik", är beroende av el och digital kommunikation — samma sårbara kedja som återkommer genom hela den moderna krisstrukturen. Ett system som ska varna när allt annat faller är paradoxalt nog beroende av just det som faller först vid en störning. Redundansen är i många avseenden en illusion. Den är integrerad i samma digitala nät, samma elförsörjning och samma fiberoptiska flöden. När elen tystnar, tystnar sirenerna. När nätet faller, faller instruktionerna. Det civila försvaret är inte frikopplat från det digitala samhället; det är intrasslat i det, vilket gör det sårbart för sofistikerade angrepp mot styrsystem.

Kommunernas, fastighetsägarnas och länsstyrelsernas splittrade ansvar gör helhetsbilden ännu svagare. Det saknas ofta en enhetlig struktur, en samlad överblick och en tydlig kedja av operativa beslut i ett tidigt skede. Fastighetsägaren har ansvaret för det fysiska underhållet, kommunen för den bredare samhällsplaneringen och staten genom MSB för regelverken. I praktiken innebär detta att ingen känner det fulla ägarskapet när krisen väl knackar på dörren. I en krissituation är fragmentering en lika stor sårbarhet som materiell brist. Det blottlägger också en spricka i det tysta samhällskontraktet: medborgaren förväntas betala skatt, följa lagar och lita på att staten upprätthåller grundläggande skydd vid krig eller kris. Men när den fysiska infrastrukturen tillåts förfalla eroderar också tilliten till att staten faktiskt kan leverera sitt kärnuppdrag — att skydda liv.

Det är därför skyddsrummen är en så målande symbol för vår tid. De är byggda för att vara den sista försvarslinjen, den plats där människor ska kunna andas när allt annat faller. Men i dag är de snarare ett monument över vår egen naivitet. Vi har kvar skyltarna, men inte vanan att följa dem. Vi har kvar rummen, men inte funktionen. Vi har kvar strukturen, men inte systemet. Resilienslogiken måste därför börja med en brutal ärlighet kring vad beredskap faktiskt innebär när skyddsrummen möter en befolkning som glömt bort att de finns. Det krävs en storskalig upprustning som matchar Natomedlemskapets ökade krav och säkerhetspolitiska ansvar. Det krävs en pedagogisk och praktisk kommunikation till allmänheten — inte som abstrakta kampanjer, utan som fast förankrad vardagskunskap. Ansvarsfördelningen måste moderniseras så att helheten blir synlig och styrbar.

För när den gula triangeln en dag inte längre är en blekt relik utan en skarp instruktion, då prövas inte bara skyddsrummens betongväggar. Då prövas vår förmåga att minnas att trygghet aldrig bara är en känsla, utan en materiell

struktur. Och strukturer måste fungera — särskilt när världen omkring oss slutar göra det.

Källor

- MSB — msb.se (skyddsrum, civilt försvar)